

Krzysztof Smykowski, *Eksperymenty medyczne z wykorzystaniem zwierząt. Studium teologicznomoralne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, ss. 210.

Ostatnie dekady to czas szczególnego postępu w zakresie nauk przyrodniczych i medycznych. Tak wspinały rozwój był możliwy dzięki różnym typom doświadczeń, wśród których ważne miejsce zajmują testy z wykorzystaniem zwierząt. Ich znaczenie jest szczególnie widoczne w biomedycynie, medycynie weterynaryjnej oraz farmacji. Szacuje się, że obecnie w celach naukowych na świecie wykorzystuje się każdego roku około 100 milionów kręgowców, z czego 10–15 milionów przypada na kraje należące do Unii Europejskiej. W Polsce doświadczenia wykonywane są na 150–300 tysiącach organizmów kręgowych.

Eksperymenty naukowe z wykorzystaniem zwierząt przynoszą człowiekowi wymierne korzyści. Rosnące zainteresowanie eksperymentami doprowadziło do podzielenia opinii publicznej. W społeczeństwach można zauważyć dobrze zorganizowane grupy zarówno zwolenników, jak i przeciwników wykorzystywania zwierząt w celach doświadczalnych. Dlatego z dużym zainteresowaniem należy przyjąć książkę ks. dr. Krzysztofa Smykowskiego, asystenta Katedry Bioetyki Teologicznej w Instytucie Teologii Moralnej KUL, przynależącego do Stowarzyszenia Teologów Moralistów, Europejskiego Stowarzyszenia Teologów Katolickich oraz Lokalnej Komisji Etycznej do Spraw Doświadczeń na Zwierzętach w Lublinie.

W recenzowanej książce Autor postawił sobie za cel przedstawienie teologiczno-moralnych aspektów wykonywania doświadczeń naukowych na zwierzętach. Czytelnik może zatem spodziewać się jasnych kryteriów moralnych, mających niejako pogodzić zwolenników i przeciwników eksperymentowania na zwierzętach. Aby zrealizować postawiony cel, ks. Krzysztof Smykowski podjął refleksję na temat relacji człowieka do zwierząt, a we wstępie jasno zaznaczył, że w jego opracowaniu *przedmiotem materialnym są wszelkiego rodzaju doświadczenia przeprowadzane na organizmach zwierzęcych mające na celu powiększenie stanu wiedzy na temat anatomii i fizjologii, wdrażanie nowych leków, produktów medycznych i technik oraz kształcenie studentów przede wszystkim w zakresie medycyny i medycyny weterynaryjnej. [...] Przedmiotem formalnym jest spojrzenie*

na zagadnienie eksperymentów z wykorzystaniem zwierząt z punktu widzenia teologii moralnej. Będąc częścią chrześcijańskiej refleksji nad rzeczywistością w świetle tego, co zostało objawione przez Boga, próbuje ona formułować zasady postępowania człowieka, a zatem posiada charakter normatywny. Jej źródłami są w pierwszym rzędzie Pismo Święte i Tradycja. Istotne znaczenie ma także nauczanie Kościoła oraz refleksja teologów, a także sam etos chrześcijański.

Książka, poza wstępem i zakończeniem, posiada cztery równe co do objętości tekstu rozdziały. Pierwszy rozdział, *Zwierzęta w eksperymentach medycznych*, ma charakter faktograficzny. Przedstawia najważniejsze dane związane z przeprowadzaniem doświadczeń na zwierzętach. Najpierw bardzo ciekawie omawia historię eksperymentowania na zwierzętach, poczynając od starożytnego Alkmajona z Krotonu aż po biologów XX w. Następnie przygląda się roli, jaką odgrywają eksperymenty na zwierzętach we współczesnej medycynie. Wykorzystuje się do nich zwłaszcza gryzonie, ale także ptaki, bezkręgowce, a rzadziej małpki i zwierzęta domowe. Współczesne testy to zwłaszcza badanie toksyczności ostrej i przewlekłej różnych substancji. W celu ograniczenia bólu i stresu sprawianego zwierzętom, badacze wprowadzili pięciostopniową skalę inwazyjności doświadczeń. W dalszej części omówiony jest spór o zasadność takich eksperymentów, który zrodził się w XIX w. wraz z rozwojem ruchów ekologicznych i walczących o prawa zwierząt. Pomimo istniejącego sporu, faktem jest, że doświadczenia na zwierzętach przyczyniły się do rozwoju medycyny, weterynarii i innych dziedzin naukowych.

Drugi rozdział, *Filozoficzne i prawne przesłanki stosunku człowieka do zwierząt w eksperymentach medycznych*, ukazuje relację człowieka wobec zwierząt. Stosunek osoby ludzkiej do otaczającej go rzeczywistości jest bowiem kształtowany przez samego człowieka. Jest on także regulowany przez przepisy prawne, które wyznaczają dopuszczalny i społecznie akceptowalny zakres zachowań, czerpiąc z określonej filozofii. Dlatego Autor w zwięzły i chronologiczny sposób ukazuje kształtowanie się relacji człowieka do zwierząt w nurtach antropocentryzmu i zoopersonalizmu oraz ukazuje stanowisko umiarkowane, które legło u podstaw *Kodeksu etyki lekarza weterynarii* z 2008 r. Przedstawia i omawia też wcześniejsze regulacje prawne dotyczące wykorzystania zwierząt w eksperymentach.

Rozważania filozoficzno-prawne stanowią wstęp do omówienia wymiaru teologicznego w rozdziale trzecim: *Biblijno-teologiczne przesłanki stosunku człowieka do zwierząt w eksperymentach medycznych*. Konieczne było skonfrontowanie przepisów prawa z tym, co

przynosi tradycja biblijna oraz refleksja teologiczna i teologicznomoralna. Treści teologiczne zostały w książce omówione w kluczu chronologicznym, najpierw z perspektywy biblijnej, a następnie w świetle literatury patrystycznej, scholastycznej i teologicznomoralnej. Myśl chrześcijańska akcentuje wyjątkowe miejsce człowieka w świecie i jego prawo do zwierząt, które nie jest jednak władzą absolutną. Autor zauważa, że dopiero teologia po Vaticanum II ukazała dojrzałą *analogiczną koncepcję praw zwierząt*, które należy rozpatrywać na trzech płaszczyznach: *Trzeba o nich mówić jako o zobowiązaniach człowieka do poszanowania dzieła Bożego, poszanowania zwierząt i ich praw jako poszanowania prawa natury oraz powinnościach, które osoba ludzka odkrywa, kierując się życzliwością i wrażliwością na wartość właściwą naturze i życiu zwierząt.*

Ostatnia część książki, *Odpowiedzialność człowieka za zwierzęta w eksperymentach medycznych*, ma charakter najbardziej szczegółowy i poświęcona jest zakresowi odpowiedzialności człowieka za zwierzęta podczas przeprowadzania różnych eksperymentów. Odpowiedzialność ta ma różne przejawy, które zostały omówione w poszczególnych paragrafach. Wystarczy tutaj wspomnieć o tzw. pięciu wolnościach zwierząt ogłoszonych w raporcie Brambella z 1965 r.: od głodu i pragnienia, od dyskomfortu, od bólu, chorób ze zranień, od strachu i stresu oraz do normalnego zachowania. W odniesieniu do samego wykonywania doświadczeń Russell i Burch w 1959 r. zaproponowali regułę 3R: eksperymenty zastąpić metodami alternatywnymi (*replacement*), zmniejszyć liczbę wykorzystanych osobników (*reduce*), udoskonalic techniki badawcze (*refinement*). Refleksja teologicznomoralna poszerza tę regułę do 4R, dodając zasadę odpowiedzialności (*responsibility*).

Książd Krzysztof Smykowski podjął udaną interdyscyplinarną refleksję nad złożonym zagadnieniem prowadzenia doświadczeń z wykorzystaniem zwierząt. Wykazał, że badania naukowe z wykorzystaniem zwierząt miały bardzo znaczący wpływ na rozwój nauk przyrodniczo-medycznych, na pogłębienie znajomości anatomii i fizjologii ludzkiej i zwierzęcej oraz przyniosły wielkie korzyści praktyczne, jak opracowanie nowych leków i technik medycznych oraz weterynaryjnych. Także dzisiaj, mimo stworzenia nowych metod badawczych, eksperymenty z wykorzystaniem zwierząt odgrywają ważną rolę w medycynie, medycynie weterynaryjnej, toksykologii, zootechnice i innych pokrewnych naukach.

Dla sformułowania i omówienia zasad moralnych, które określają władzę człowieka nad zwierzętami, ks. Krzysztof Smykowski

odwołał się do dokładnego określenia ich statusu ontycznego. Stąd też znaczna część książki została poświęcona rozważaniom filozoficznym i teologicznym na temat zwierząt i medycyny eksperymentalnej. W sposób niezwykle przystępny Autor scharakteryzował wszystkie prądy myślowe kształtujące stosunek człowieka do świata natury. Podjęta refleksja doprowadziła go do stwierdzenia, że zwierząt nie można umieścić ani w kategorii osób, ani w kategorii rzeczy. Autor w umiejętny sposób wykazał poważny błąd w twierdzeniu o kwalifikowaniu zwierząt jedynie jako rzeczy będących własnością człowieka oraz w uznawaniu ich za istoty równe człowiekowi. W ten sposób wpisał się we wspomniany spór o status zwierząt nie w roli jednej ze stron, ale w roli poszukiwacza i odkrywcy prawdy.

Przeprowadzone badania doprowadziły ks. Smykowskiego do sformułowania szeregu obowiązków człowieka wobec zwierząt, które można w sposób uprawniony nazwać prawami zwierząt w ujęciu analogicznym. Najważniejszym prawem zwierząt jest ludzki obowiązek poszanowania ich natury oraz odnoszenia się do nich z życzliwością i wrażliwością. Wtedy człowiek może w godziwy sposób wykorzystywać zwierzęta dla zaspokojenia swoich rozumnych potrzeb.

Koniecznym warunkiem godziwości takich działań jest ich cel. Winny one służyć prawdziwemu dobru człowieka lub dobru wspólnemu. W ramach podjętej refleksji teologicznomoralnej ks. Krzysztof Smykowski zauważa, iż do godziwych należy *zaliczyć te rodzaje badań, które prowadzą do opracowania nowych produktów leczniczych oraz udoskonalania metod i technik diagnostyki i terapii chorób człowieka lub zwierząt. Takie formy doświadczeń nie mogą być zakwalifikowane jako pogwałcenie praw wypływających z natury zwierząt, a co za tym idzie, ich prowadzenie nie stanowi naruszenia zobowiązania człowieka do poszanowania natury wszystkich bytów stworzonych*. Konsekwencją takiej postawy jest zobowiązanie człowieka do humanitarnego traktowania wszystkich zwierząt, a szczególnie tych, dzięki którym osiąga pewne dobra.

Poszczególne części książki są ze sobą logicznie powiązane, zawartość rozdziałów jest uzasadniona celem, który Autor konsekwentnie realizuje, wykorzystując przy tym źródła właściwe dla teologii moralnej oraz literaturę przyrodniczą i medyczną typową dla omawianej problematyki. Na uwagę zasługują bogata bibliografia oraz wstępy i zakończenia do poszczególnych rozdziałów, które ułatwiają lekturę. Książka jest godna polecenia pracownikom laboratoriów, w których przeprowadza się eksperymenty na zwierzętach, oraz studentom

medycyny i weterynarii. Może być także skutecznym lekarstwem na skrajny antropocentryzm i ekoterroryzm.

Zasługą ks. Krzysztofa Smykowskiego jest całościowe przedstawienie eksperymentów na zwierzętach na gruncie teologii moralnej. Już sama obecność tej książki zasługuje na uznanie, a treść, którą w niej czytelnik odnajdzie, tylko wzmacnia to uznanie. Autor uporządkował zasady etyczne w omawianej kwestii, co jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Celem podjętej refleksji było również kształtowanie szacunku dla człowieka, który dla swojego dobra i godziwych celów wykorzystuje zwierzęta. Wtedy człowiek podejmie właściwą postawę wobec zwierząt zgodnie z zasadą: traktuj zwierzęta nie jak człowieka, ale jak człowiek.

Ks. Paweł Marzec